

Fikri mülkiyete ilişkin **temel sorunlar** ve çözüm önerileri*

PROF. DR. TEKİN MEMİŞ - AV. MELİH CAN KORKMAZ

BEYKENT ÜNİVERSİTESİ, HUKUK FAKÜLTESİ, ÖĞRETİM ÜYESİ.

TEMEL SORUNLAR

1. Fikri Mülkiyet Bilinci Eksikliği Metasız sanat zayıdır

Fikri ve sınaî mülkiyetle ilgili sorunlardan ilki, fikre ve yaratıcı düşünceye bir bedel ödeme bilincinin eksikliğidir. Bu eksiklik o denli büyüktür ki fikri kullananlar fikir sahiplerinin emeğini ve yaratıcı düşüncesini bedelsiz kullanmayı kendilerinde bir hak olarak görmekte ve fikir sahiplerinin bunun için çok fazla emek sarf etmediğini, zaten para da etmeyeceğini açıkça ifade etmektedir. Hatta fikre ödenen bedelin haksız ve fazladan ödendiği gibi bir kanaate sahiptirler. Fikri kullananların bu düşüncesi yanında fikri üretenlerin de tavrı bundan farklı değildir. Yılların birikimi üzerine günlerce çalışarak ürettikleri fikri, herhangi bir iş sahibine sunmakta bir beis görmemektedir. Fikrin karşılıksız kullanıldığı bir piyasa ile karşı karşıya bulunmaktayız.

Fikrin ne ölçüde hor görüldüğünün bir başka işareti de projelerin pazarlama-satın alma departmanlarınca değerlendirilmesidir. Soyut fikrin bu departmanlarda elma-armut ya da kırtasiye malzemesi gibi değeri biçilmeye çalışılmaktadır. Sanırız bu bakış bile fikrin ne denli hor görüldüğünün bir ispatıdır.

Fikir ya da proje sahipleri, bu fikirlerini sunarken herhangi bir bedel talep etmemektedir. Fikirlerinin sonrasında bazen aynen bazen de değiştirilerek kullanıldığına da şahit olmaktadır. Tam bu noktada diğer bir tespit ise bu konunun üzerine gitme isteksizliğidir.

2. Farkındalık Eksikliği

İdraksiz yapılan iş, iş değildir

Sivil toplum örgütlerinde telif farkındalığına dair ciddi bir eksiklik söz konusudur. Bir istisna olarak mimari eser sahipleri ise plan ve projelerinin 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile korunduğunun farkındadır. Bu durum, diğer sivil toplum örgütlerine göre önemli bir avantaj sağlamaktadır. Diğer meslek örgütleri, üyeler de dahil olmak üzere, eserlerini ve fikirlerini nasıl koruyabileceğinin farkında değildir.

Bütün meslek örgütleri için farkındalık eğitimleri ve toplantılarının yapılması şarttır. Üyeler, projelerinin nasıl korunduğu, nasıl korunacağı ve hakları konusunda bilinçlendirilmelidir. Sivil toplum örgütlerinin sayfalarında yer alacak slaytlar hazırlanmalı ve kısa filmler çekilmelidir. Yaygın bir bilinç hedeflenmeli ve bu örgütlenmeler teşvik edilmeli ve desteklenmelidir. Bütün üyelerin kullanabileceği kısa bilgiler hazırlanmalı ve üyelere ve ilgili herkese açılmalıdır.

Yoğun bir rekabetin varlığı inkâr edilememektedir. Bu yoğun rekabette sektörde, çok düşük ücretlere fikir ve proje üreten, hatta sonraki çalışmalar için ücretsiz proje sunan çok sayıda kişi vardır. Bunlar, farkındalık yaratmanın önünde ciddi bir engel olarak bulunmaktadır. Ancak fikri mülkiyet hukukunun da bir kar tanesi gibi yuvarlana yuvarlana büyüdüğü ve zor mücadelelerden geçerek bugüne geldiği

düşünüldüğünde farkındalık yaratmak için işe başlamanın zamanı gelmiştir. Bu nedenle toplantılarımızda, broşürlerimizde, kısa da olsa, küçük sembollerle de olsa, fikri haklarımızın korunması için belli bir yer vermeliyiz.

3. Koruma Usulleri Hakkında Eksiklikler Usul, esastan önce gelir

Sektörde bulunanlar, fikirlerini korumak isteseler de bunun nasıl olacağı konusunda bilgi sahibi değildir. Bu bilgisizlikler, elbette mazur görülebilir. Zira eseri ve fikri yaratanların asıl işi, yaratıcı fikrin ortaya konulmasıdır. Yine de ortaya koydukları eseri nasıl koruyabileceklerine ilişkin temel bilgi eksikliğinin giderilmesi gerekir.

Hukuk sistemi her türlü emeği korur. Ancak bu emek yaratıcı düşünce olarak ortaya çıkmışsa bunu daha güçlü koruma kalkanı altına almıştır. Örneğin hususiyet taşıyan ve ifade edilebilen bir fikir, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile korunur. Burada eser sahibinin haklarına yapılan her tür müdahale hem hukuk hem de ceza normları ile korunmaktadır. Eser sahibinin haklarının ihlal edildiği hallerde de eser sahibine daha fazla tazminat ödetilmektedir. Aynı şekilde yaratıcı düşünce bir buluş seviyesinde ise patent belgesi verilerek korunmakta, özgün bir tasarım varsa tasarım belgesi alabilmektedir.

Bazı hallerde daha soyut düşünceler ve iş planları da karşımıza çıkabilmektedir. Hukuk sistemimiz, bu düşünceleri de korumasız bırakmamakta, haksız rekabete ilişkin hükümlerle etkin bir korumaya kavuşturmaktadır.

Yaratıcı fikri iş sahibine sunan kimseleri koruyacak olan bir diğer enstrüman da gizlilik sözleşmeleridir. Ancak sektörde gizlilik sözleşmesinin ya hiç kullanılmadığı ya da tam aksine iş sahibi lehine düzenlendiği görülmektedir. Bu durum dahi, eserimizin ya da fikrimizin korunması hakkında ne denli zor durumda olduğumuzu izaha kâfidir.

Sektörde yaratıcı fikri ortaya koyan kişilere yukarıdaki tespitler ışığında bu yönde bazı usule ilişkin bilgilendirmelerin yapılması gerekir. En azından neyin eser olacağı, hangi tasarımın, tasarım korumasından yararlanacağı, eserin nasıl tespit olunacağı ve hak sahipliğinin nasıl ispatlanacağı konularında bilgilendirmeler yapılmalıdır.

4. Hak Arama Kültürünün Eksikliği ve Mahkeme Sürecinin Uzunluğu

Haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır

Sektörde fikri hakların korunması konusunda dava yolunun seçilmesi, genellikle tercih edilmemektedir. Bunun farklı nedenleri bulunmaktadır. İlk neden, sektör oyuncularının birbirini tanıması ve sektörün bu tür dava açan kimselere karşı tepkisel yaklaşımıdır. Yani diğer bir ifade ile herhangi bir sektör oyuncusu, hakkını dava yolu ile aramaya kalktığı anda sektörün yaramaz çocuğu olarak nitelendirilmektedir. Bu davalar dan sonra yeni iş alması zorlaşmaktadır. Ancak bu durum, bir bütün olarak değerlendirildiğinde, fikri hak bilincini gereletmektedir. Kanunların verdiği hakları, aslında piyasa yapısı geri almaktadır.

Fikri hakların dava yoluyla korunmasının önündeki bir diğer engel de mahkeme süreçlerinin oldukça uzun sürmesidir. Bu durum, hak arama özgülüğünün önünde engeldir. Sektör oyuncuları, dava açıp yıllarca mahkemelerde uğraşacağına yeni işlere zamanını harcamak istemektedir. Yine bu durumu körükleyen bir başka sebep de uzlaşma kültürünün eksikliğidir. Hak

.....
Bütün meslek örgütleri için farkındalık eğitimleri ve toplantılarının yapılması şarttır. Üyeler, projelerinin nasıl korunduğu, nasıl korunacağı ve hakları konusunda bilinçlendirilmelidir. Sivil toplum örgütlerinin sayfalarında yer alacak slaytlar hazırlanmalı ve kısa filmler çekilmelidir. Yaygın bir bilinç hedeflenmeli ve bu örgütlenmeler teşvik edilmeli ve desteklenmelidir.

ihlalinde bulunanlar için de mahkeme sürecinin uzunluğu, bu kimseleri ihlale teşvik etmektedir. Mahkeme süreci bu kimseler için caydırıcı olmamaktadır.

5. Yaratıcı Fikirlerin Çoğunun Tescile Uygun Olmaması

Ya gizlilik ya tescil

Yaratıcı düşünceden faydalı model, tasarım yahut buluş seviyesinde olanlar, Türk Patent Enstitüsü nezdinde bulunan tasarım, faydalı model ya da patent belgesi ile korunurlar. Şayet bir eser söz konusu ise Kültür Bakanlığı nezdinde bulunan sicile kurucu olmamakla birlikte yine de kaydedilebilmektedir. Buna karşın iş modeli gibi ya da etkinlik organizasyonları gibi yaratıcı düşünceler için bir sicil kaydı tutulmamaktadır. Herhangi bir yere tescil kaydı da yapılmamaktadır. Bu durumda olası bir ihlalde hak sahipliği de dahil kanunların özel korumalarından yararlanılamamaktadır. Yine bu tür fikirler çok kolay çalınabilmektedir. Bu aşamada fikrin nihai işe kadar gizli tutulması ya da fikre asıl karakterini veren kısımların gizlenmesi esas olmalıdır.

6. Sektöre Özgü İlkelerin Bulunmaması

Herkes kendine yakışanı yapar

Bütün sivil toplum örgütlerinin

kendi üyeleri için mutlaka bir davranış kuralları oluşturması, etik kurallar geliştirmesi gerekir. Bu tür kurallar, üyeler için önem taşıdığı kadar sonrasında yaşanabilecek hukuki uyumsuzluklarda da gereklidir.

Bir işin nasıl değerlendirileceğini belirleyen ve işin özelliklerine göre tanımlamaların yapıldığı kurallar dizisi de eksiktir. Bu tür kurallar, gerek hukuki uyumsuzluklarda gerekse taraflar arasındaki ilişkilerde düzenleyici bir etkiye sahip olacaktır.

Üyelere ait davranış kuralları yanında bir işe teklif verilir iken nasıl davranılacağı ya da nelere dikkat edileceği de bu tür davranış kuralları arasında yer alabilir. Hukuk kurallarının yetmediği ve düzenlemediği yerlerde bu tür kurallar boşlukları dolduracaktır. Ayrıca davranış kurallarından ayrılmak, üyeler için haksız rekabet teşkil edebilecektir.

7. Rekabetin Büyüklüğü

Telif, sadece büyüklere

Diğer bir sorun da rekabetin büyüklüğüdür. Fikri ürünlere pazarın ihtiyacı olmasına karşın arzın büyüklüğü ve genel işsizlik sorunu, rekabetin acımasızlığını beraberinde getirmektedir. Bu durumdaki bir piyasada eser ya da fikir sahipleri çoğunlukla, eserlerinin yaratıcı yönünü öne çıkaramamakta ve özellikle de fiyata yansıtamamaktadır.

Bu aşamada eser sahiplerinin çoğu, bazen çok küçük ücretlerle çalışabilmekte, hatta ücretlerinden vazgeçebilmektedir. Eser sahiplerinin çoğunluğu için telif problemini düşünmek bile lükstür. Bu aşamada piyasada tutunmak ve belirli bir geliri sabitlemek daha önemlidir. Telif, belirli bir büyüklüğe ve tanınırlığa ulaşmış olan eser sahipleri ya da yaratıcı düşünce üretenler ya da bu tür şirketler için geçerlidir. Küçük şirketlerin telifle ilişkin iddiaları, piyasa şartlarında gerçekçi olamamaktadır.

Fikrin korunmaması ve kolayca

haksız bir şekilde elde edilmesi ve yararlanılabilmesi nedeniyle, bilgi birikimi olmayan ve haksız rekabette bulunan şirketler de rekabete dahil olmaktadır. Özellikle organizasyon ya da fikirlerle yenilikler üretilen bu sektörde hemen her şirket faaliyet gösterebilmektedir. Sermaye kapasitesi yüksek olan ve verecek işi daha az maliyetli yapabilen şirketler işin kalitesini düşürerek ihaleleri kazanmaktadır. Bu hususun çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Aksi takdirde yaratıcı endüstrilerde, iştiğal alanları başka olan ve salt ekonomik gücü fazla olan şirketlerin rolü artacaktır ve bu husus Türkiye’de yaratıcı endüstriler sektörüne büyük bir zarar verecektir.

Piyasanın da kendiliğinden telife ilişkin bir çözümü, fikir sahiplerine hediye etmeyeceği açıktır. Bu durumda yukarıdaki sorunlarla birlikte temel sorunlar çözümlenmediği takdirde, telif ve düşünceye değer vermeye ilişkin sorunlarımız devam edecektir.

8. Gerçek Anlamda Sivil Toplum Örgütlerinin Kurulamayışı

Bir elin nesi var, iki elin sesi var

Belki de yukarıdaki sorunları açabilecek en anahtar kavram, sivil toplum örgütleri ve bu örgütlenmelere olan katılım eksikliğidir. Fikir ve düşünce üreticilerinin tek başlarına çözemeyeceği açık olan telif problemleri, ancak örgütlenmeler yoluyla çözülebilmektedir. Ancak ilginçtir ki, birçok sivil toplum örgütünün kendi mensuplarını toplayamama problemi vardır. Sivil toplum örgütlerinin çoğunluğu, aslında o alanda düşünce ya da fikir üretenlerin azınlığını temsil etmektedir. Bazı dernekler, üyelik eksikliği nedeniyle zar zor ayakta kalabilmektedir. Bazı sivil toplum örgütleri ise devlet desteği almaktadır. Bu durum dahi, bu tür örgütlerin sivil toplum örgütü olarak adlandırıl-

malarını bile tehlikeye düşürmektedir. Bu tür zayıf örgütler ise gerek piyasada etkin bir telif koruyucusu olarak gerekse devlet karşısında hem pazarlık unsuru hem de etkin bir aktör olarak görülemeyecektir.

Bu aşamada eğer sivil toplum örgütleri, bütün fikir ve düşünce üreticilerini kapsar hale getirilmez ise piyasadaki acımasız rekabet karşısında telif problemlerini aşma imkanı olmayacaktır. Yasal düzenlemeler de sorunları çözmeye tek başına yeterli değildir. Problemlerin çözüme kavuşturulabileceği yegâne platformlar, sivil toplum örgütleridir. Bu platformların güçlendirilmesi için çaba sarf edilmelidir.

ÇÖZÜM ÖNERİLERİMİZ

Çözüm önerilerimizi uzunca sıralamaktan daha ziyade yukarıdaki temel sorunların çözümü ile problemlerin halledilebileceği söylenebilir. Buna karşın yine de sıralamak gerekirse;

1. Fikri mülkiyetin bir hak olduğu bilinci yaygınlaştırılmalıdır.

2. Sivil toplum örgütlerinin güçlendirilmesi ve bütün fikir üreticilerini kapsamaması sağlanmalıdır.

3. Fikri ürünler, kime teslim edilirse edilsin ve ne olursa olsun, her halükârda gizlilik sözleşmesi ile teslim edilmesi gerekir.

4. Fikri ürünlerin tescilini sağlayacak temel yapılanmaların ku-

rulması ve teşvik edilmesi gerekir.

5. Sivil toplum örgütleri, kendilerini güçlendirmenin yanı sıra fikri mülkiyet bilincini de geliştirmelidir.

6. Sivil toplum örgütlerinin kendi davranış kuralları ve etik değerlerini oluşturması gerekir.

7. Sivil toplum örgütleri, telif haklarının korunmasında yargılama yolu da dahil üyelerinin haklarını etkin bir şekilde korumalıdır. Üyeleri adına haksız rekabete ilişkin davaları açmalıdır. Böylece üyelerin bu tür sivil toplum örgütlerine üyelikleri de rağbet görecektir.

8. Sivil toplum örgütleri, üyelerini mahkemelere intikal eden davaların çözümünde bilirkişi olarak görev yapması için teşvik etmelidir.

* Bu makale, İstanbul Şehir Üniversitesi Fikri Mülkiyet Atölyesi tarafından gerçekleştirilen çalışmadan faydalanarak hazırlanmıştır.

